

Význam literárního kánonu

KVĚTOSLAV CHVATÍK

Téma mého příspěvku může mnohému připadat neaktuální nebo i provokativní. Na počátku 21. století žijeme ve světě globalizace nejen ekonomické, nýbrž i kulturní. Jestliže ve 20. století platily ve světové literatuře pojmy centra a periferie, přičemž za centrum byla považována literatura evropská a severoamerická, na přelomu 20. a 21. století se situace radikálně změnila. Řada významných děl pochází nyní od autorů z oblastí, platících dříve za okrajové, ať již jde o Jižní Ameriku, Kanadu či Karibik. Multikulturní společnost, o níž se diskutuje ve Spojených státech, překročila dávno hranice obou Amerik.

Klade se tedy otázka, jaké je místo české literatury, literatury společnosti tradičně střeoevropské a monokulturní, v globalizovaném světě současnosti. Charakteristiku české literatury jako monokulturní musíme ovšem upřesnit a doplnit. Jak známo, až do obrození byla česká literatura silně závislá na latině a němčině a i ve 20. století byla pražská česká literatura provázena židovskou a německou. V období moderny je česká literatura charakterizována úsilím o „otvírání oken do Evropy“. Připomeňme jen vliv Apollinaira na český poetismus a význam evropského románu pro nepřiliš bohatou domácí románovou tradici; Hašek, Čapek i Vančura mají s českým románem 19. století málo společného. Pro epochu komunismu a následného liberalismu je charakteristické, že dva nejvýznamnější čeští romanopisci druhé půle 20. století, Kundera a Škvorecký, odcházejí do exilu a i po pádu komunismu pokračují ve své tvorbě v „nové vlasti“, ve Francii a v Kanadě. Charakteristiku české literatury jako monokulturní a střeoevropské doplňujeme tedy o významný rys snahy „držet krok“ se světem. Ne náhodou byla jedním z nejpopulárnějších měsíčníků v Praze šedesátých let Řezáčem a Škvoreckým redigovaná *Světová literatura*, o jejíž pokračování se dnes pokouší brněnský měsíčník *Host*.

Přes všechny nutné doplňky považuji nadále českou literaturu za typicky monokulturní a středoevropskou. Jdu dokonce tak daleko, že v tom vidím její šanci a možný význam pro budoucnost. Tím se dostávám k otázce literárního kánonu, chápaného v této souvislosti nikoli pouze jako soubor základních děl určité národní literatury, nýbrž jako soubor děl a hodnot, zakládajících tradici evropské kultury a literatury. Jsem přesvědčen, že právě ve světě sílících trendů k relativizaci a globalizaci roste význam základního fondu hodnot evropské kultury a úsilí o jejich obhajobu, udržení a další rozvíjení. Tradice, jdoucí od Homéra a Bible, od Danta a Shakespeara, od Cervantese, Goetha, Balzaka a Tolstého k evropské moderně, je ve světovém kontextu jedinečná a nenahraditelná. S ní je spjato i osvícenské přesvědčení o významu lidského rozumu a ideji tolerance, úctě k hodnotám a přínosu jiných kulturních okruhů.

Vracím se tedy k problematice české literatury. Moje teze, snad příliš odvážná, zní: Význam české literatury, literatury malého středoevropského národa, jehož jazykem mluví jen deset milionů občanů, spočívá v tom, že je literaturou národa, jehož existence byla vždy ohrožovaná daleko mocnějšími sousedy a který svou existenci mohl uhájit jen díky tomu, že se opíral právě o onu připomenutou tradici evropské humanity a tolerance. Ideová inspirace české literatury vede od středověku tímto směrem: U Chelčického nalézáme ideu neodpírání zlu násilím, u Husa ideu obrany poznané pravdy i za cenu obětování života, u Palackého touhu po mírovém soužití rovnoprávných národů, u Masaryka výslovně formulované „ideály humanitní“, u Patočky „péči o duši“ ve smyslu mravní odpovědnosti za celek.

Dokázala česká literatura toto ideové bohatství přetvřít v adekvátní umělecké činy? Odpověď na tuto otázku není snadná, neboť valná část české literární produkce bývala přetížena úkoly mimo-literárními, ať již to byla obhajoba národní existence či vzdor vůči dvojí totalitě, hitlerovské a stalinské. Mohu jen ve stručnosti připomenout tvůrce, kteří hranice této služebnosti překračují.

Na počátku tradice novodobé české literatury stojí tři díla plně literární autonomie a nadčasové platnosti, *Máj* (1836) Karla Hynka

Máchy, *Babička* (1855) Boženy Němcové a *Povídky malostranské* (1878) Jana Nerudy. V první polovině 20. století přináší česká literatura v díle Seifertově, Nezvalově, Halasově a Holanově poezii nepochybně evropské úrovně. Český román dosahuje srovnatelné úrovně v díle Haškově, Čapkově a Vančurově. Po válce vzniká prozaické dílo Hrabalovo, Škvoreckého a Kunderovo, vyrůstající z odporu k okleštěnému obrazu člověka, vnucenému české společnosti stalinskou totalitou. U Kundery nad ním vítězí pronikavý intelekt a schopnost riskantní umělecké hry. U Hrabala přináší živelný proud řeči ozvláštňení obrazu i toho nejprostšího člověka. Škvoreckého spontánní vypravěčství zabírá v autentických postavách široké rozlohy lidské existence v epoše válek a revolucí.

Znamenal pád totality v Čechách konec inspirativní tematiky české literatury, jak se poněkud zlomyslně domnívali někteří němečtí žurnalisté? Jsem naopak přesvědčen, že znamenal jen konec nepřirozeného rozdělení literatury na tři proudy, literaturu oficiální, exilovou a ineditní. Přinesl „obnovení chaosu v české literatuře“, jak situaci charakterizoval prozaik Jiří Kratochvil, který současně zdůraznil, že chaos provází často právě zrod nových kvalit. Česká literatura byla podle něj konečně zbavena role „svědomí národa“ a navrátila se ke svým uměleckým a zábavným funkcím.

V novém, liberálním období české literatury, v období bujení, vznikání a zanikání malých soukromých nakladatelství bylo ovšem vyprodukováno množství průměrného a podprůměrného čtiva, neboť každý mohl nyní bez zábran a omezení přinášet své výplody na trh. V oblasti vážné literární tvorby, s níž je ovšem obtížné se v malém národě uživit, vynikla nicméně řada nadaných osobností.

Brněnský prozaik Jiří Kratochvil upoutal pozornost již svým *Medvědíím románem* (1990), čtenářsky náročným kaleidoskopem vypravěčských nápadů, hravě karikujících dobu takzvané normalizace, to jest dobu husákovského režimu lží a zapomnění, vnucenou nám ruskými tanky po vzepětí Pražského jara. Čtivější podobu své postmoderní vize života v této době nabídl románem *Uprostřed noci zpěv* (1992). Románovou trilogii z času nesvobody uzavřel knihou *Avion* (1995), inspirovanou strukturou brněnské-

ho funkcionalistického hotelu. Mimořádně plodný autor napsal i úspěšné knihy povídek a trilogii novel. V duchu kunderovské tradice, k níž se hlásí, se zamýšlí nad problémy psaní v knize pronikavých literárních esejů *Příběhy příběhů* (1995).

Jáchym Topol vytvořil v románu *Sestra* (1994) strhující obraz polistopadové Prahy, přízračný obraz rozpadu starých struktur a chaotického vzniku nových iniciativ a netradičních společenství. V jeho knize se prolíná realita s fantazií, obraz boje mladistvých part s partami Vietnamců, kteří tehdy v Praze působili, s obrazy nekonečného hledání milované „Sestry“. I další autorovy knihy, *Anděl* (1995) a *Noční práce* (2001), jsou slovesně vynikajícími vizemi prolínání reálného velkoměstského smíchovského podzemí a pohraničního venkova s horečnými sny.

Na bohatou tradici autorek-žen, které od poloviny 19. století rozvíjely podstatně kontinuitu české prózy, navazuje Daniela Hodrová. Je-li Jiří Kratochvil prozaikem Brna, je Daniela Hodrová nerozlučně spjata s obrazem Prahy, jak jej podala v trilogii *Trýznivé město*, zahrnující romány *Pod obojí* (1991), *Kukly* (1991) a *Théta* (1992). Vzdělaná teoretička románu v ní nabídla snový obraz svého rodného prostředí z okolí Olšanských hřbitovů, do něhož jsou zaklíněny osudy jejich předků, obraz, v němž se minulost a přítomnost, živí a mrtví, historické postavy a členové autorčiny rodiny setkávají v magickém světě textu.

Připomenutým autorům, jejichž díla spoluzakládají kánon soudobého českého románu, je společný přístup k člověku jako svobodné bytosti, hledající – často za cenu omylů a utrpení – své místo ve světě, chápání lidské existence jako otevřené otázky, jako zápasu s nepřízní společenských poměrů, jako hledání cesty k plně lidskému bytí. Současná česká literatura přispívá jejich díly k udržování a pokračování tradice evropské humanity.

Doc. PhDr. Květoslav Chvatík, CSc., Zürich